

תשרי התשס"ט

בס"ד

מצות "הקהל"

לפרשת וילך

ונראה לאמר שהתשובה לשאלה נמצאת בפסוקים עצמם: מצווה זו, לקרוא את התורה נגד כל ישראל מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות (מצווה המכונה "הקהל", על שום המילה הפותחת את פסוק יב), קשורה בספר התורה שכתב משה ושמסר זה עתה אל הכהנים בני לוי ואל כל זקני ישראל (פסוק ט).

הכהנים והזקנים הללו הם הנמענים של דברי משה בהמשך (י): "ויצו משה אותם לאמר...". והמצווה הלוא היא "תקרא את התורה הזאת..." - התורה שנמסרה זה עתה לכהנים ולזקנים.¹

כלומר מכיוון שהשלמת כתיבתה של התורה לא יכלה להיעשות אלא ביומו האחרון של משה, שהרי היה עליו לכלול בה את כל נאומיו, ועל כן ניתנה באותו יום אף המצווה לקרוא את "התורה הזאת" מדי שבע שנים.

הקשר בין פסוק ט, שבו מתוארות כתיבת התורה ונתינתה לכהנים ולזקנים, לבין מצוות הקהל הבאה בסמוך (י-יג) מתבאר במשנה המתארת את קיומה של מצוות הקהל בה נאמר בין השאר:

5. מסכת סוטה פ"ז מ"ח

פרשת המלך כיצד מוצאי יום טוב הראשון של חג (הסוכות) בשמיני (התלמוד מגיה "בשמינית" – כלומר בשנה השמינית שאחר השמיטה. וכך גרסת המשנה בכתב יד קויפמן) במוצאי שביעית (בשנה של מוצאי שביעית, שהיא ראשונה למחזור שנות השמיטה הבא) עושין לו [למלך] בימה של עץ בעזרה (בעזרת נשים), והוא יושב עליה (והמלך יושב על

¹ במסכת בבא בתרא יד ע"א-ע"ב דנה הגמרא היכן הונח ספר התורה שכתב משה ביחס לארון וללוחות שבתוכו (בהקשר לפסוקים כה-כו שבפרק ל"א). בעמוד ב שם מכונה ספר זה בפי רב אחא בר יעקב "ספר עזרה". כינוי זה מעורר קושי: הרי ספר תורה זה עמד בבית קודשי הקודשים, מדוע אפוא מכנה אותו רב אחא "ספר עזרה"? רש"י בד"ה ספר עזרה בא לענות על קושי זה: "ספר עזרה - ספר שכתב משה, ובו קורין בעזרה פרשת המלך בהקהל [פרשת המלך] היא הקריאה שהיה המלך קורא מתוך ספר דברים בהקהל - משנה סוטה פ"ז מ"ח] וכוהן גדול ביום הכיפורים [שם מ"ז]". לפי זה, מצוות הקריאה בהקהל נתקיימה באותו ספר ממש שכתב משה ומסרו לכהנים ולזקנים.

דברי רש"י הללו אינם מוסכמים על הכול. מן התוספות לאותה סוגיה (יד ע"א ד"ה שלא יהא) נראה שהם חולקים על רש"י וסבורים שאסור היה להיכנס לבית קודשי הקודשים כדי להוציא ספר זה על מנת לקרוא בו. ראה על כל זאת בממרו של הרב יהודה זולדן, "ספר התורה שממנו קראו בהקהל וביום כיפור", ספר הקהל עמ' 474-484.

על כל פנים, אף אם הקריאה בהקהל הייתה מספר תורה אחר, היה ספר התורה הזה תלוי באותו ספר תורה שכתב משה, שהוא המקור לכל העתקותיו.

מדוע אין מצוות הקהל כלולה בנאום המצוות?

בסיומו של ספר דברים לאחר הנאום ההיסטורי, לאחר נאום המצוות הגדול (על שני חלקיו: פרקים ה-י"א, הכוללים דברי הטפה ומצוות כלליות, ופרקים י"ב-כ"ו), ולאחר כריתת הברית בערבות מואב, שארעו החל מא' שבט, הגיע משה אל יום פרידתו מעם ישראל - אל יום מותו, כמו שמתארת התורה:

1. דברים ל"א א'-ב'

וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל. ויאמר אלהם: בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, לא אוכל עוד לצאת ולבוא, והי' אמר אלי: לא תעבר את הירדן הזה.

רש"י פירש כאן (בעקבות דברי הגמרא במסכת סוטה יג ע"ב):

2. רש"י

"אנכי היום - היום מלאו ימיי ושנותיי, ביום זה נולדתי וביום זה אמות".

ומסביר הרמב"ן את 'הליכתו' זו של משה המתוארת בפסוק א באופן הבא:

3. רמב"ן

כאשר השלים כל דבריו, אז הלכו כל הניצבים לפניו והטף והנשים איש לאוהליו... אחר עברם בברית... ויאמר הכתוב עתה כי משה הלך ממחנה לווייה [מקום עמידתו בעת כריתת הברית] אל מחנה ישראל לכבדם, כמי שירצה להיפטר מחברו ובא ליטול רשות ממנו.

והנה, בדברי פרדתו, סמוך לחתימת התורה כולה, מופיעה מצווה נוספת - מצוות הקהל:

4. דברים ל"א

ט ויכתב משה את-התורה הזאת ויתנה אל-הכהנים בני לוי הנשאים את-ארון ברית יהוה ואל-כל-זקני ישראל. י ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במעד שנת השמיטה בחג הסוכות. יא בבוא כל-ישראל לראות את-פני יהוה אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את-התורה הזאת נגד כל-ישראל באזניהם. יב הקהל את-העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את-יהוה אלהיכם ושמרו לעשות את-כל-דברי התורה הזאת. יג ובניהם אשר לא-ידעו ישמעו וילמדו ליראה את-יהוה אלהיכם כל-הימים אשר אתם חיים על-האדמה אשר אתם עברים את-הירדן שמה לרשתה.

ונשאלת השאלה מדוע מצווה משה מצווה זו דווקא כאן, בדברי פרדתו מישראל? מדוע לא כלל אותה בין המצוות המפורטות בנאום המצוות הגדול, בפרקים י"ב-כ"ו?

"ויצו משה אותם – אילו היה הפירוש לכוהנים וזקני ישראל לחוד, היאך נפרש לשון תקרא? ומי יהיה הקורא? אלא אותם קאי גם על יהושע... וגם [על] הכהנים תקרא – לשון יחיד. מובן שדבר ליהושע. ומזה למדנו שהיא מצות המלך. אמנם לאו דוקא מלך ממש, אלא הגדול שבישראל. ובשעה שלא היתה מלוכה היה הגדול כהן גדול ומש"ה צוה גם לכהנים. אך בשעה שיש גדול מהם המצוה עליו כמו בימי יהושע"

שאלה נוספת היא: מה פשר המסירה של ספר התורה מחזן הכנסת וראשה אל הסגן ואל הכהן הגדול ומהם למלך?

רבי עובדיה ספורנו מצא למסירה כפולה זו מקור בפסוק ט, המקדים את מצוות הקהל:

7. רבי עובדיה ספורנו

ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי - שמידם יקבלה המלך הקורא, כאותה ששנינו 'הסגן נותנו לכוהן הגדול, וכוהן גדול למלך'.
ואל כל זקני ישראל - שמידם יקבלו הכהנים את התורה בהקהל, כאותה ששנינו 'חזן הכנסת נותן לראש הכנסת, וראש הכנסת לסגן'.

נמצאנו למדים כי מסירת התורה הכתובה על ידי משה לידי הכהנים והזקנים היא כבר חלק ממצוות הקהל.

מקבלי התורה למשמרת, הכהנים והזקנים, הם המצווים אפוא על ידי משה ("ויצו משה אותם") למסור בחזרה את התורה השמורה בידם למי שעתיד להחליף את משה בהנהגת העם - למלך ישראל.

לדעתם של כמה מן המפרשים הקדמונים - רס"ג, ראב"ע, חזקוני – הפסוק:

8. דברים ל"ג, ה

"ויהי בישרון מלך, בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל"

מתאר את משה כמלך ישראל, ובלשון ראב"ע:

9. ראב"ע

"מלך - הוא משה, ששמעו ראשי עם התורה מפורשת מפיו".

ולשון חזקוני:

10. חזקוני

"ויהי - משה, בישרון מלך, בהתאסף ראשי עם - באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי (דברים ד', י)"

ואכן, מעמדו המיוחד של המלך במצוות הקהל כממשיכו של משה כמעט מפורש בדברי הרמב"ם שעוד נדון בהם בהמשך עיונו:

11. הרמב"ם הלכות חגיגה פ"ג ה"ו

"המלך, שליח הוא להשמיע דברי הא-ל".

קשר זה שנוכחנו בו עתה, בין השלמת כתיבת התורה לבין מצוות קריאתה לדורות מדי שבע שנים, מבאר את הסיבה המהותית שבגללה באה מצוות הקהל בסיום התורה, כמצווה כללית שנועדה לחזק את ידיעת התורה כולה ואת שמירת כל מצוותיה, כפי שמבואר בה עצמה:

למען ישמעו ולמען ילמדו... ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת... כל הימים אשר אתם חיים על האדמה...²

הבימה כדי לקרוא את התורה "נגד כל ישראל באוזניהם" שנאמר "מקץ שבע שנים במועד" וגו', חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לראש הכנסת (שמש בית הכנסת שבהר הבית נוטל ספר תורה ומוסרה לראש הכנסת), וראש הכנסת נותנה לסגן (של הכהן גדול), והסגן נותנה לכוהן גדול, וכוהן גדול נותנה למלך, והמלך עומד (קם ממקומו) ומקבל (את ספר התורה מידי הכהן הגדול) וקורא יושב (וקורא בה בישיבה) ...

וקורא מתחילת "אלה הדברים" עד "שמע" (עד "שמע ישראל" שבפרשת ואתחנן) ו"שמע" (דברים ו' ד'-ט', וקורא פרשת "שמע ישראל", משום קבלת עול מלכות שמים ומדלג וקורא פרשת), "והיה אם שמוע" (דברים י"א י"ג-כ"א, משום קבלת עול מצות, ושוב מדלג וקורא) "עשר תעשר" (דברים י"ד כ"ב-כ"ט, וממנה עובר לפרשת) "כי תכלה לעשר" (דברים כ"ו י"ב-ט"ו, שהיא פרשת וידוי מעשרות, ומפרש רש"י שהוא זמן אסיף ומתנות עניים והפרשת תרומות ומעשרות, ובירושלמי מבואר הטעם בשביל שיצאו ישראל משביעית לשמינית שלא לשכוח את המעשרות) ופרשת המלך, ("שום תשים עליך מלך" ואף על פי שפרשת המלך היא בין "עשר תעשר" ל"כי תכלה לעשר" מכל מקום היה קורא תחילה שתי פרשיות אלו יחד שלא להפסיק במעשרות, ואחר כך חוזר וקורא פרשת המלך) וברכות וקללות (ואחר פרשת המלך קורא ברכות וקללות שבדברים כ"ח שהם קבלת בריתות של תורה(רש"י)) עד שגומר כל הפרשה (היינו עד הפסוק "מלבד הברית אשר כרת אתם חורב").

(הערה: יסודה של משנה זו הוא עתיק, מסוף ימי בית שני, שהרי בהמשך המשנה מתוארת דרכו של אגריפס בקיום מצוות הקהל:

"אגריפס המלך עמד וקיבל וקרא עומד, ושיבחוהו חכמים...", וכן במשנה שבירושלמי ובכתבי היד החשובים של המשנה (כתב יד קויפמן, מהדורת לו ועוד) הגרסה היא "מוצאי יום טוב האחרון של חג").

מצות המלך בהקהל:

כפי שראינו לעיל במשנה ממסכת סוטה המלך הוא הקורא את התורה במעמד הקהל.

המפרשים והפוסקים דנו מהו המקור לכך שהמלך הוא הקורא את התורה באוזני העם, דבר שאינו מפורש בתורה (ואף בדברי חז"ל לא נמצא לכך מקור מפורש), וראשונים ואחרונים הציגו הצעות שונות בעניין זה.

היו שהציעו על כך שהציווי בפסוק יא, "תקרא את התורה", הוא בלשון יחיד, ונושאו הוא אפוא יהושע - שאלין מדבר משה בפסוקים ז-ח שלפני מצוות הקהל - שמעמדו היה כשל מלך (חזקוני לפסוק יא).

פירוש זה דחוק, שכן בין פסוקים ז-ח לבין מצוות הקהל (י-יג) חוצץ הפסוק (ט) "ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים... ואל כל זקני ישראל", ומצוות הקהל פותחת ב"ויצו משה אותם".

כלומר יש לנו חילוף בין לשון רבים "ויצו אותם משה" ובין לשון יחיד "תקרא את התורה".

הנצי"ב בפרושו העמק דבר מסביר את החילוף מלשון רבים ללשון יחיד באופן הבא:

6. הנצי"ב בפרושו "העמק דבר"

² חז"ל דרשו את הכתוב בהמשך פרשתנו (ל"א, יט) "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת... כמכוון אל התורה כולה, הקרויה "שירה" (סנהדרין כא ע"ב), ולמדו

טעמה של מצות הקהל על פי ספר החינוך :

12. ספר החינוך

"משורשי המצוה, לפי שכל עיקרון של עם ישראל היא התורה ובה יתפרדו מכל אומה ולשון וזוכין לחיי עד, תענוג שאין למעלה ממנו בנבראים. על כן, בהיות כל עיקרון בה ראוי שיקהלו הכל יחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה. ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם, האנשים הנשים וטף, לאמר: מה הקיבוץ הרב הזה שנתקבצנו יחד כלנו? ותהיה התשובה: לשמוע דברי התורה שהיא כל עקרנו והודנו ותפארנו, ויבוא מתוך כך לספר בגדל שבחה והוד ערכה, ויכניסו הכל בלבם חשקה, ועם החשק בה ילמדו לדעת את השם ויזכו לטובה וישמח לטובה וישמח השם במעשיו, וענין שכתוה "ןלמען ילמדו ויראו את ה'".

כלומר על פי דבריו של בעל ספר החינוך מטרת המעמד להאדיר את התורה בקרב על ישראל, ולגרום להרבות לימוד תורה בקרב עם ישראל.

אבל עדיין לא ברור מדוע יש ענין להביא את הטף, ומדוע יש לקיים את המעמד דווקא בסיומה של שנת השמיטה.

ונראה את דבריו של רש"י הירש המנסה להסביר את יחודה של המצוה מעבר למצוה הרגילה היום-יומית של לימוד תורה:

טעמה של מצות הקהל על פי רש"י הירש :

13. רש"י הירש

"מצוה זו של קריאת התורה לא באה להביא את העם לידי ידיעת התורה, שהרי מצות לימוד התורה מוטלת על כל איש בכל יום בחוג ביתו הרגיל, ועל כך נאמר: "ודברת בס שבבתך בביתך ובלכתך בדרך" "ולמדתם אתם את בניכם לדבר בס",

תחילה דוחה רש"י הירש את ההבנה שמדובר על מעמד הקשור אך ורק ללימוד התורה, שהרי מצות לימוד תורה היא מצוה תמידית, ומצות הקהל היא מעמד חד פעמי המתרחש כל שבע שנים. ולכן אומר רש"י:

"אלא זו היא מצוה החורגת מהשגרה הרגילה, החוזרת אחת לשבע שנים והמבקשת להשיג מטרה מיוחדת."

ומסביר כעת רש"י את פרטי המצוה לאור הבנה זאת: "היא נוהגת "במועד" בזמן הקורא לכל נפש יהודית להתאחד עם ה'.

ב"שנת השמיטה" בתחילת תקופת החקלאות והמשא והמתן, שהופסקה ע"י שנת השמיטה.

ב"חג הסוכות" בחג המאחד את חוגי האומה על ידי זכרון תקופת המדבר, כאשר לא חקלאות ומשא ומתן אלא חסד הפלאים של ה' קיים את כולם על נשיהם וטפם והגן עליהם בענני הכבוד ונהנהיג אותם במדבר. ומצוות החג מכינות עתה את העם לחיי החקלאות והמשא ומתן.

"בבוא כל ישראל" ועתה כל עם ה' שמע לקול קריאת ה' ובא אל המקום שנבנה בו המקדש – לא לה' הנמצא לדורשיו בכל מקום, אלא לערבון של נוכחות ה' בעם לעדות לתורתו.

מכך כי מצווה על כל אדם מישראל לכתוב לעצמו ספר תורה. הרמב"ם וההולכים אחריו מבין מוני המצוות מנו זאת כמצוות עשה - המצווה האחרונה הכתובה בתורה.

והנה, אופייה של מצווה זו דומה לאופייה של מצוות הקהל: אף היא מצווה כללית שנועדה לחזק את ידיעת התורה כולה ("שימה בפייהם") ואת קיום כלל מצוותיה. אלא שמצוות הקהל חלה על הכלל, ואילו מצוות כתיבת ספר תורה חלה על כל פרט ופרט בפני עצמו, בלא קשר לכלל.

וכבר בא כל אחד עם עולת ראיתו ונראה את פני ה' במקום מקדש תורתו.

"תקרא" מיד במוצאי היום הראשון של הראיה תקרא האומה מתוך התורה הזאת, על ידי נציגה העליון, בפני כל העם שהתאסף שם. כך היא תכריז תמיד מחדש, עם תחילת כל תקופת החקלאות והמלאכה, שרק הדרך אל התורה היא הדרך המובילה אל ה', שהברית עם ה' היא הברית עם תורתו, שהתורה היא התנאי לאחדות האומה ולהגנת ה' עליה, שהאומה המופקדת על משמרת עדות התורה היא העריבה לאמיתותה ולמקורה האלקי של התורה".

כלומר רש"י רואה במעמד מעין כריתת ברית מחודשת עם הקב"ה על ההליכה בדרך התורה במובן הרחב שלה, והישום שלה בחיי המעשה.

ולפני שעם ישראל חוזר לחיי המעשה בחקלאות ובמסחר לאחר שנת השמיטה, מתקיים מעמד ובו התחייבות מחודשת לחדש את חיי העשייה בדרך התורה.

טעמה של מצוות הקהל בדברי הרמב"ם :

מה טעמה של מצוות הקהל?

לכאורה כבר התורה עצמה נימקה מצווה זו בהרחבה:

14. הרמב"ם

יב הקהל את העם, האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך, למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' א-להיכם ושמו לעשות את כל דברי התורה הזאת.

יג ובניהם אשר לא ידעו, ישמעו ולמדו ליראה את ה' א-להיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה.

הנימוק הנכפל בפסוקים "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה'"; "ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה'..." - דומה שהוא מיועד לאישים השונים הכלולים במצווה.

בפסוק יב נזכרו ארבעה סוגי אישים הכלולים בעם שאותו יש להקהיל:

א. האנשים;

ב. הנשים;

ג. הטף;

ד. גרך אשר בשעריך.

ונראה שהנימוק בפסוק יב נועד לבוגרים (קבוצות א, ב, ד), ובמיוחד לגרים, ואילו הנימוק שבפסוק יג נועד לטף, כמבואר בו "ובניהם אשר לא ידעו..." , וכדברי רמב"ן:

15. רמב"ן

"כי אין הטף הזה יונקי שדיים, אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך".

אמנם רמב"ן מביא את דרשת חז"ל (חגיגה ג ע"א) כסותרת את דבריו:

"אבל רבותינו אמרו... והטף למה בא? ליתן שכר למביאיהו".

אבל באמת אין בכך סתירה לדבריו:

מצוות ההבאה חלה אמנם אף על קטנים יונקי שדיים, אולם הטעם שנתנה התורה בפסוק יג, "ובניהם... ישמעו ולמדו", נוגע רק לקטנים הקרובים להתחנך, ורבותינו הם שהוסיפו טעם לטף שלמטה מהם - "ליתן שכר למביאייהו".

17. הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פ"ז ה"א "אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים".

ההשוואה שעורך הרמב"ם בין סיפור יציאת מצרים לבין מצוות הקהל היא לשיטתו, שמצוות הקהל היא כעין חזרה על מתן תורה - ואם כן טעם המצווה הוא כטעם סיפור יציאת מצרים: לא להוסיף ידיעה למי שאינו יודע דיו אלא לשחזר חוויה ולחוותה מחדש.

והשווה: "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים"
המשך הרמב"ם
(רמב"ם שם הלכה ו); "ויראה עצמו כאילו עתה נצטווה בה, ומפי הגבורה שומעה".

כלומר בשני המעשים הללו יש חזרה נפשית אל אירועים גדולים מן העבר: יציאת מצרים ומתן תורה.

הקבוצה השלישית היא קבוצתו של "מי שאינו יכול לשמוע" מסיבות טכניות את קריאת המלך. אף הוא "מכוון לבו לקריאה זו", אף שלאונסו אין הוא יכול לחוות אף לא את קול הקריאה.

לבסוף כולל הרמב"ם את בני שלוש הקבוצות הללו עם הנוכחים 'הרגילים' במשפט כללי מסכם: ויראה עצמו כאילו עתה נצטווה בה, ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי הא-ל.

מצוות הקהל והברית בערבות מואב

ונשאלת השאלה: 'מניין אומר הרמב"ם שמצוות הקהל היא זיכרון למעמד הר סיני? מאיזה מקור שאב דעה זו?'

ואפשר שמקורו של הרמב"ם הוא דיוק במקרא עצמו. המיוחד במצוות הקהל והמיוחד אותה מכל שאר המצוות הוא הדרישה להקהיל את העם במלוא היקפו - אנשים, נשים וטף - וכן את הגרים.

אין עוד מצווה כזאת, המחייבת התכנסות כה שלמה של העם. להתכנסות המונים כזאת של העם כולו אין להסתפק בטעם המבוסס על ערכו של לימוד התורה באותו מעמד. שכן בהכרח יהיו כמה קבוצות אוכלוסיה שלא יפיקו כל תועלת לימודית מהתכנסות כוללת כזו: ראשית, הטרף (ראה דברי חז"ל לעיל); שנית, אלו שאינם מבינים לשון הקודש; ושלישית, הרחוקים ממקום הקריאה - וכאלה יימצאו בהכרח מעצם הדרישה להתכנסות המונים.

על כורחנו שיש לתת למצווה זו טעם שיהא טמון בעצם התכנסותו של העם כולו למעמד של קריאת התורה.

התכנסות כזו כבר הייתה בעבר במעמד הר סיני (שמות י"ט, ב-ג): "ויחן שם ישראל נגד ההר... כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל".

אולם ביתר פירוט נזכר העם כולו במעמד שונה במקצת - בכריתת הברית בערבות מואב, שהייתה חידושה של ברית הר חורב ונכרתה זה עתה על ידי משה:

18. דברים כ"ט ט'-י"א

אתם נצבים היום כלכם לפני ה' א-להיכם: ראשיכם, שבטיכם, זקניכם ושטריכם, כל איש ישראל. טפכם,

והנה הרמב"ם בסוף ההלכות הנוגעות למצוות הקהל רומז לטעם נוסף ומיוחד. אלו דבריו בהלכות ה-ו שם:

16. הרמב"ם הלכות חגיגה פ"ג

הקריאה והברכות³ בלשון הקודש, שנאמר יתקרא את התורה הזאת - בלשונה.

אף על פי שיש שם לועזות וגרים שאינם מכירין [בלשון הקודש], חייבין להכין לבם ולהקשיב אוזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני.

אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה - חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה.

ומי שאינו יכול לשמוע - מכוון לבו לקריאה זו, שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת.

ויראה עצמו כאילו עתה נצטווה בה, ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי הא-ל.

אין כל ספק כי הרמב"ם רואה במצוות הקהל טקס של חידוש ברית סיני.

הוא אומר זאת פעמיים בדבריו: "חייבין להכין לבם ולהקשיב אוזנם... כיום שניתנה בו בסיני";

"ויראה עצמו כאילו עתה נצטווה בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי הא-ל".

המלך הקורא בתורה, הרי הוא כמשה המשמיע באוזני ישראל את דבר ה', והמעמד כולו הוא אפוא מעין חזרה על מעמד נתינת התורה בהר סיני.

לתפיסה עקרונית זו של מצוות הקהל ישנה השלכה יסודית אחת:

הנוכחות במעמד הקהל לא נועדה להרבות ידע כי אם להעמיק חוויה.

חוויה זו אינה מחייבת דווקא הבנה של הדברים הנקראים מפי המלך, אלא התכוננות נפשית והפנמה של גודל המשמעות של המעמד הזה.

בהמשך דבריו (מקור 29) מפרט הרמב"ם שלוש קבוצות של נוכחים במעמד הקהל שלגביהן יש משמעות מיוחדת להשלכה יסודית זו.

הקבוצה הראשונה הם "הלועזות והגרים שאינם מכירים". הללו אינם מבינים את תוכן הקריאה, שחייבת להיות בלשון הקודש.

אף על פי כן הם "חייבים להכין לבם ולהקשיב אוזנם [שאינה מבינה מה שהיא שומעת!] לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני";

אף בסיני הייתה משמעות מיוחדת לעצם השמיעה (שמות כ', יח) - "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם".

הקבוצה השנייה הפוכה מן הראשונה: "חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה".

הללו יודעים היטב את כל מה שיקרא המלך באוזניהם, ובכל זאת אף הם "חייבים לשמוע בכוונה גדולה יתרה", כשם שחייבים הם להרבות בסיפור יציאת מצרים מדי שנה, כמו שאומר הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פ"ז ה"א:

³ לאחר הקריאה מברך המלך שמונה ברכות, כאלו שמברך הכוהן הגדול לאחר קריאתו שלו ביום הכיפורים (משנה סוטה פ"ז משניות ז-ח), "אלא שנותן [בברכה הרביעית] של רגלים תחת מחילת העוון". פירוט הברכות ברמב"ם הלכה ד לעיל.

הנאום ההיסטורי של משה) לבין מצוות הקהל, ונעמיד את שני המקומות זה מול זה בטבלת השוואה:

20. השוואה בין מעמד הר סיני למצוות הקהל

<u>פרשת וילך (יב-יג)</u>	<u>פרשת ואתחנן (ד', י)</u>
<u>- מצוות הקהל</u>	<u>- מעמד הר חורב</u>
הקהל את העם...	הקהל לי את העם
למען ישמעו	ואשמעם את דברי
ולמען ילמדו ויראו	אשר ילמדון ליראה
את ה' א-להיכם...	אתי
כל הימים אשר הם חיים	כל הימים אשר הם חיים
ובניהם... ישמעו ולמדו	על האדמה
ליראה...	ואת בניהם ילמדון.
כל הימים אשר אתם חיים	
על האדמה...	

מהקבלה זו יש ללמוד כי אף מעמד הר חורב נערך בציווי 'הקהל', וכמו כן - שמטרתיה של ההתגלות בהר חורב היו כמטרתיה של קריאת התורה במעמד הקהל: **לא כל כך עצם הדברים שייאמרו במעמדות הללו, אלא בעיקר החוויה המעצבת שבהם, המביאה את הנוכחים בהם ליראה את ה'.**

מהי התורה שכתב משה ומהי התורה הנקראת בהקהל
על הפסוק:

21. דברים ל"א ט'

וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת-הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתֵּןָהּ אֶל-הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנִּשְׁאָרִים אֶת-אֶרֶון בְּרִית יְהוָה וְאֶל-בָּל-זְקִנֵי יִשְׂרָאֵל. מִפֶּרֶשׁ הַרְמַב"ן בְּאוֹפֶן פְּשוּט:

22. רמב"ן

"מתחילת בראשית עד לעיני כל ישראל",

כלומר ספר התורה שכתב משה זהה לגמרי לספר התורה שבידינו.

אולם, הרמב"ן ידע שאף שמבחינה מסורתית פירושו הוא נוח ופשוט, עליו להתמודד עם קושי פרשני גדול.

בעוד מספר פסוקים מתארת התורה את קריאת התורה במעמד ההקהל, וההלכה היא שהמלך הוא הקורא את התורה:

23. דברים ל"א י"א

וַיִּצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים בְּמַעַד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסְּפֹת: בְּבוֹא כָל יִשְׂרָאֵל לְרֵאשִׁית אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ בְּמִקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאַזְנֵיהֶם:

מהי התורה אותה חייב המלך לקרוא?

רש"י פירש כך:

24. רש"י

"תקרא את התורה הזאת" - המלך היה קורא מתחלת "אלה הדברים" (דברים א', א'), כדאיתא במסכת סוטה (מא.), על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה:

ולכאורה, נראה ברור ש'התורה הזאת' הנקראת בהקהל, היא התורה שאותה כתב משה, ועליה דובר שלושה פסוקים קודם, **ואם כך - כיצד ייתכן שהתורה הנכתבת מתחילה מ'בראשית', והתורה הנקראת מתחילה ב'אלה הדברים'?**

⁶ ההלכה שהמלך הוא הקורא נובעת כנראה מההבנה שהמצווה כאן בלשון היחיד - "תקרא" - הוא יהושע, וממילא יש להסיק שהגדול בעם הוא הקורא.

נשיכם וגרדך אשר בקרב מחניך, מחטב עציד עד שאב מימך. לעברך בברית ה' א-להיך ובאלתו אשר ה' א-להיך כרת עמך היום.

והנה, בברית ערבות מואב נזכרים אותם ארבע סוגי אישים שעליהם חלה מצוות הקהל:

"האנשים"	- "כל איש ישראל"
"הנשים"	- "נשיכם"
"והטף"	- "טפכם"
"וגרדך אשר בשעריך"	- "וגרדך אשר בקרב מחניך" ⁴

נמצא שמצוות הקהל היא חזרה על ברית ערבות מואב, ושתיהן גם יחד הן חזרה על ברית הר חורב.

ביאור זה למצוות הקהל ניתן טעם נוסף למיקומה אחר כל נאומי הברית שבארץ מואב שבפרקים כ"ז-ל':

מצוות הקהל חייבת לבוא אחר כריתת הברית בערבות מואב משום שהיא נועדה לחזור לדורות על כריתת הברית הזאת.⁵

מצוות הקהל ותיאור מעמד הר חורב בנאומי של משה

הרב הרצוג ז"ל ששאל את השאלה שהבאנו לעיל בדבר המקור לדבריו של הרמב"ם ענה תשובה אחרת, המבוססת אף היא על דיוק בלשון המצווה שבתורה: (כפי שהם מובאים בדברי א' מלכיאל):

19. א' מלכיאל בשם הרב הרצוג ז"ל

הרב תירץ הסברה מעניינת ומפתיעה: גזרה שווה יש בדבר. בהקהל הוא אומר (פסוקים יב-יג) **'הקהל את העם האנשים והנשים והטף... למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' א-להיכם... ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' א-להיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה...** ובמתן תורה הוא אומר (דברים ד', י): **'יום אשר עמדת לפני ה' א-להיך בחורב, באמור ה' אלי: הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי, אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים אשר הם חיים על האדמה, ואת בניהם ילמדון.** אכן גזרה שווה מלאה ומאלפת, הקבלה נרחבת בתוכן ובצורה. והוסיף הרב בענוותנותו: יש לשער שהיה לפני הרמב"ם מדרש הלכה אשר ציין גזרה שווה זו, והוא מן המדרשים שאבדו ולא הגיעו לידינו, כגון המכילתא דרשב"י, ואולי עוד ימצא פעם.

כלומר הרי"א הרצוג זצ"ל עומד על הדמיון מובהק בין תיאור מעמד הר חורב בדברים פרק ד' (בחלקו האחרון של

⁴ בעת שנכרתה ברית ערבות מואב היו ישראל חיים במחנה אוהלים, ועל כן נאמר בה "גרדך אשר בקרב מחניך"; בשעת קיום מצוות הקהל יהיו ישראל יושבים בעריהם בארץ, ועל כן "גרדך אשר בשעריך".

⁵ בקישור מצוות הקהל עם ברית ערבות מואב יש כדי לבאר את האמור בספרי שופטים (לדברים י"ז, יח) "וכתב לו [המלך] את משנה התורה הזאת - אין קוראים ביום הקהל אלא משנה תורה [=ספר דברים] בלבד" ואת פירוט הקריאה הזו במשנה במסכת סוטה: "יקורא מתחילת 'אלה הדברים' עד 'שמע', ויהיה אם שמע, 'עשר תעשר', 'כי תכלה לעשר' ופרשת המלך [דברים י"ז, י"ז-י"ז] וברכות וקללות [דברים כ"ח] עד שגומר כל הפרשה". הברכות והקללות הן "דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכת את בני ישראל בארץ מואב" (כ"ח, ט), וברית זו חלה על נאום המצוות הגדול, שראשיתו (לאחר כל ההקדמות בפרקים א-ה') "ישמע" (ו', ד) וסופו במצוות "כי תכלה לעשר" (כ"ו, יב). את פרשת "ויהיה אם שמע" קוראים משום קריאת "שמע" (שבשמע) יש עול מלכות שמים, וביהיה - עול מצוות), ואת "עשר תעשר" (י"ד, כג) קוראים כהקדמה ל"כי תכלה לעשר", החותם את נאום המצוות. את פרשת המלך מוסיפים משום מעמדו של המלך הקורא.

התורה הכתובה והתורה הנשמעת

גם אם נראה כי פשוטו של מקרא הוא כשיטת הספורנו, שספר התורה שכתב משה וספר התורה הנקרא בהקהל חד הם, ראוי לשוב ולדון בשיטת הרמב"ן.

כדי להבין את שיטתו של הרמב"ן נחזר לדון מעט במשמעותו של מעמד ההקהל, בו כל העם נקרא לבוא לירושלים כדי לשמוע את מנהיגו קורא באזניהם את התורה. פסוקי התורה מדגישים את חשיבותה של חווית השמיעה במעמד: **מקור 4**

(ו) וַיִּצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֶּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים בְּמַעַד שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה בְּחַג הַסְּכֹת: (יא) בְּבוֹא כָל יִשְׂרָאֵל לְרֵאוֹת אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמִקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם: (יב) הִקְהַל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלַמַּעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֶיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: (יג) וּבְנִיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלַמַּדּוּ לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיכֶם כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:

הביטוי 'תקרא באזניהם', ואחריו ההדגשה פעמיים 'ישמעו' מבליטים את מרכזיותה של חווית השמיעה. ונשאלת השאלה למה?

הרב תמיר גרנות מציע שייתכן שהטעם רמוז בפסוק י"א, בו התורה קובעת שמעמד הקהל יבוצע בחג הסוכות, אך היא מוסיפה פסוקי לוואי למועד הנקוב: "בבוא כל ישראל לראות את פני ה' במקום אשר יבחר".

ולכאורה משפט זה מיותר, וניתן להחליפו במשפטים אחרים כגון: "בבוא כל ישראל להקריב קרבנם לה'", "בבוא כל ישראל לשמוח לפני ה' בירושלים" וכדומה.

התורה מעוניינת, כנראה, לתת טעם בבחירת המועד בחג הסוכות ובבחירת ירושלים, והוא שאז באים כלל ישראל לירושלים לתכלית ראית פני ה', ודווקא מתוך חווית 'כמו התגלות' זו הם צריכים לשמוע את התורה.

הרב תמיר גרנות מציע לראות הקבלה בין הפסוקים המתארים את מעמד הקהל ובין הפסוקים בראשית פרשת 'נצבים':

28. דברים כ"ט

(ט) אַתֶּם נִצְבִּים הַיּוֹם כָּלְכֶם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם כְּאִשְׁכֵיכֶם שְׁבִטֵיכֶם זְקֵנֵיכֶם וְשִׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׁרָאֵל: (י) טַפְּכֶם נְשִׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּ מִחֲנֶיךָ מִחֻטְב עֲצִיךָ עַד שְׂאֵב מִימֶיךָ: ... (יג) וְלֹא אַתֶּם לְבַדְכֶם אֲנֹכִי כִּרְתָּ אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת הָאֱלֹהִים הַזֹּאת: (יד) כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנֶנּוּ פֹה עֲמָנוּ עֹמְדֵי הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֶת אֲשֶׁר אֵינְנוּ פֹה עֲמָנוּ הַיּוֹם:

גם בהקהל, כמו במעמד המקורי בראשית 'נצבים', העם - כל העם - עומד לפני ה', כמו שמפורט גם בהקהל: "האנשים הנשים הטף והגר".

גם בהקהל יש התייחסות מפורשת לחובה להעביר לבנים את חובת הברית ותכניה: "ואת אשר איננו פה עמנו היום", וכנגדו: "ובניכם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו".

ולבסוף, המטרה היא יראת ה', כלומר: שגם היחידים ייראו לקיים את הברית ולא לחרוג ממנה: "פן יש בכם איש או אשה... אשר לבבו פונה היום מעם ה'...", וכך גם בהקהל:

הרמב"ן, שכתב בפשטות כי משה כתב את התורה מבראשית, הציג את הדברים כך:

25. הרמב"ן

ואע"פ שבכאן (פסוק י"א) כתוב "תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל", והוא רומז לספר הזה של "אלה הדברים" על דעת רבותינו (סוטה מא.), אבל בזה חזר ובאר (פסוק כ"ד) "ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם", וזה יכלול כל התורה כולה.

כלומר הרמב"ן מקבל את דברי חז"ל שהתורה הנקראת בהקהל היא ספר דברים בלבד, אך מסביר שהתורה בעצמה העירה על ההבדל כשהדגישה בתיאור הכתיבה השני 'עד תמם', כלומר - כל חמישה חומשי תורה, לאפוקי מהתורה הנקראת בהקהל.

ועדיין עומדת השאלה בעינה, מדוע התורה הנכתבת היא כל התורה, אך התורה הנקראת היא רק ספר דברים?

כמו כן כפי שראינו במשנה שהבאנו בתחילת השעור, כל מה שהמלך קורא לקוח מספר דברים, אך אין הוא קורא את כולו אלא רק פרקים נבחרים ממנו. ונשאלת השאלה מדוע דווקא פרקים אלה?

רש"י בגמרא שם פירש כך:

26. רש"י

ושמע והיה אם שמוע - ע"י דילוג, ומשם מדלג לעשר תעשר, ומשם מדלג וקורא כי תכלה לעשר וברכות וקללות, ומשם חוזר למפרע וקורא "אשימה עלי מלך", "שמע", קבלת מלכות שמים, "והיה אם שמוע". קבלת עול מצות כדאמר בפי' שני דברכות (יג.), וכן ברכות וקללות קבלת בריתות של תורה. ומשמיע לרבים "עשר תעשר", "כי תכלה לעשר" מפני שהוא זמן אסיף ומתנות עניים והפרשת תרומות ומעשרות...".

כלומר על פי רש"י, הבחירה בפרשיות אלה היא בחירה זידקטית, בגלל התכנים החשובים והיסודיים שבהן, והמלך אינו קורא את התורה כולה או את ספר דברים כולו מחשש טירחא דציבורא או סיבה דומה.

אך נשאלת השאלה מדוע המלך קורא במעמד הקהל רק פרשיות מחומש דברים, ואיננו קורא אף לא פרשיה אחת לפני כן?

(ואף שנראים דברי רש"י בהסברם לבחירת הפרשיות המסויימות, נראה שאין הם מספיקים להסביר מדוע מתחיל המלך לקרא רק בחומש דברים.)

וראוי לציין שהספורנו פרש את הפסוקים (ל"א ט"ו-י"א) באופן הבא:

27. הספורנו על דברים ל"א ט' - י"א

את התורה הזאת - פרשת המלך שציוה עתה שיקרא בהקהל.

ויתנה אל הכהנים בני לוי - שמידם יקבלנה המלך הקורא, כאותה ששינוי "והסגן נותנו לכהן גדול, וכהן גדול למלך" ואל כל זקני ישראל - שמידם יקבלו הכהנים את התורה בהקהל כאותה ששינוי "חזן הכנסת נותנה לראש הכנסת וראש הכנסת לסגן".

כלומר הספורנו רואה בתיאור של כתיבת ספר התורה ומסירתה לכהנים וזקני ישראל חלק מתאור מעמד הקהל.

נספח: "מדוע תיגרע מצוות הקהל שלא נעשה לה שם ושארית?"

מצוות הקהל כתיקונה קשורה במקדש העומד על מכונו, שאליו עולים ישראל לרגל - "בבוא כל ישראל לראות את פני ה' א-להיך במקום אשר יבחר". אפשר שהיא קשורה גם לקיומה של שמיטה כהלכתה - "במַעַד שנת השמיטה".

מדברי חז"ל למדנו שמקומו של המלך בקיום המצווה מרכזי ביותר. (הערה: האחרונים דנו אם השתתפותו של מלך היא תנאי בקיום המצווה והכריעו שאף באין מלך ניתן לקיים את המצווה בקריאתו של מנהיג אחר של הדור) עד סוף ימי בית שני נתקיימה מצווה זו כתיקונה,⁸ כמתואר במשנה במסכת סוטה:

אגריפס המלך⁹ עמד וקיבל וקרא עומד [אף שמעיקר הדין רשאי היה לישב בשעת הקריאה], ושיבחוהו חכמים. וכשהגיע לילא תוכל לתת עליך איש נכריי זלגו עיניו דמעות [מפני שהיה מצאצאי הורדוס האדומי]. אמרו לו: אל תתיירא אגריפס, אחינו אתה, אחינו אתה.

מאז חרב המקדש השני וישראל איבדו את אחיזתם בארצם, שוב אין נוהגת מצווה זו.

בדורות האחרונים החלו כמה מחכמי ישראל לדון מדוע לא קבעו חז"ל לעשות זכר למצוות הקהל, כשם שקבעו זכר לכמה מצוות אחרות שבטלו עם חורבן המקדש. ונאמרו בזאת סברות שונות.¹⁰

הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים, האדר"ת, רבה של פוניבז' ואחר כך רבה של ירושלים, היה הראשון שעורר לצורך בעשיית זכר להקהל. לקראת חג הסוכות תר"ן, שחל במוצאי שמיטת תרמ"ט, הוא הוציא חוברת בעילום שם - 'קונטרס זכר למקדש' - ושם כתב: "שאלה גדולה יש לשאול: מדוע תיגרע מצוות הקהל החביבה והקדושה, שלא נעשה לה שם ושארית אצלנו תמיד?" והוא מציע שכל רב ידרוש בעניין מצווה זו בקהילתו בשבת סוכות.

בשנת תרס"א עלה האדר"ת לארץ ישראל והיה לרבה של ירושלים. היישוב בארץ הלך ונתרבה, ולמרות שניתן היה לעשות זכר למצוות הקהל בירושלים, בפועל לא נעשה דבר,

⁸ לפי דעת האדר"ת, שמצוות הקהל תלויה בשמיטה (ראה הערה 30), יוצא שלסוברים שבימי בית שני נהגה שמיטה מדרבנן, אף מצוות הקהל נהגה אז מדרבנן.

⁹ בעשרות השנים האחרונות של הבית השני מלכו שני מלכים בשם אגריפס, שניהם מצאצאי הורדוס. אגריפס הראשון מת בשנת 44 לפנה"ס, ובשנות מלכותו הספורות בירושלים הוא התקרב לחכמים ונהג בחסידות במצוותיו כמלך. בשנים שלפני חורבן הבית ועד לחורבן עצמו מלך בירושלים אגריפס השני, שלא היו בו ממידותיו הטובות של הראשון.

בפשטות נראה שהמלך המתואר במשנתנו (וכן במשנת ביכורים פ"ג מ"ד "אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה") הוא אגריפס הראשון, וזו אכן דעתם של רד"צ הופמן ושל ההיסטוריון גרץ. אולם כמה היסטוריונים וחוקרי תלמוד נטו מסיבות אחדות לזהות את המלך המתואר במשנתנו עם אגריפס השני. זוהי גם דעתו של ש' ספראי בספרו העלייה לרגל בימי בית שני (תל אביב 1965) עמ' 197-198 והערות 209-210, ועל טענותיו יש להשיב.

¹⁰ אחת הסברות היא שבגלל אופייה המדיני של מצוות הקהל (הקשורה בעצמאות ישראל ובשלטון מלך עליהם, וכן בשלטון על הארץ ועל העיר ירושלים) הייתה עשיית זכר למצווה, הקשורה בהתכנסות רבים, עלולה להרגיז את השלטון הרומי או את ירשיו.

ובניכם... ויראו את ה' אלוהיהם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת".

כלומר מעמד ההקהל הוא מעין מעמד מחודש של התגלות וברית, ולכן הוא חייב להיעשות לפני ה', ובעל פה, כדי לשחזר את האכינות המקורית של מסירת התורה על ידי משה, שהייתה, כמובן, בעל פה.

ראוי לציין שהדגש על השמיעה מופיע גם בדברי הרמב"ם על מצות הקהל:

29. רמב"ם, הלכות חגיגה, פרק ג', הלכה ו'
... גרים שאינן מכירין חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני. אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכונה גדולה יתרה, ומי שאינו יכול לשמוע מכוין לבו לקריאה זו שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת, ויראה עצמו כאילו עתה נצטוו בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי הא-ל.

כלומר הרב תמיר גרנות מציע לראות במעמד הקהל מעין שחזור של מסירת התורה המקורית על ידי משה, בה נשמע תוכנו של הדיבור האלוקי כאילו הוא עובר מפי ה' דרך משה. ולכן נבחר ספר דברים:

א. רובו ככולו הוא ספר ברית ממש, עם מבנה ותכנים של ברית.

ב. הוא נשמע כהמשך של הדיבור האלוקי הישיר, המשך ההתגלות, שהרי כולו נאום על פה, וסגנונו פניה ישירה, בגוף שני, אל העם.

ג. הוא מצליח להעביר היטב את התחושה שהדברים באמת נאמרים 'היום', ואינם חזרה על מה שנאמר בעבר הרחוק.

(המילה 'היום' היא מילת מנחה בספר דברים כולו, והיא מעבירה את סגנון הנאום של משה רבנו, שהוא כולו הווה).

לאור הבנה זאת מציע הרב תמיר גרנות להבחין בין התורה הכתובה, לבין התורה הנקראת והנשמעת.

הראשונה צריכה לכלול את כל האמת, האינפורמציה, היסודות והערכים שעליהן בנויה אמונת ישראל, ולכן היא כוללת חמישה חומשי תורה.

לתורה השנייה יש את האכינות המיוחדות של הדיבור, בניגוד לספר, ולכן היא זקוקה לספר שהוא כולו דיבור, ושהוא כולו בהווה - 'היום'.

ההבחנה בין התורה שמשה כותב לבין תורה הנקראת בהקהל היא הבחנה מתבקשת.

התורה ה'כתובה' צריכה להיות מקיפה וכוללת, ואילו השנייה צריכה להיות מתאימה ומכוונת למעמד;

כאמור, מצד סגנונה וסגולותיה הייחודיות, ראויה ה'תורה הקטנה' של ספר דברים ('משנה תורה') להיות התורה הנקראת בהקהל.

על קריאת כל התורה אחת לשבע שנים. מתקבל על הדעת שהחכמים שאימצו את הדגם הזה [קריאה על פני כל שבע השנים] העדיפו לפזר את קריאת התורה על פני שבע השנים כולן, כדי לקיים את המצווה 'למען ישמעו ולמען ילמדו'. ומכיון שאין טעם לחלק את התורה באופן שתיקרא במחזור אחד של שבע שנים, מכיוון שהקטעים המתקבלים מחלוקה כזאת הם קצרים מדי, לכן בחרו בשיטה של שני מחזורים המצטרפים יחד לשבע שנים.

פרופ נאה מציין שיש שראו בעובדה שמחזור זה גזור במידתו של 'הקהל' מלמדת על זיקתו למנהג המקדשי הקדום, ויתכן אף שמקורו של מחזור הקריאה הארצישראלי הוא קדום ביותר, אולי עוד מזמן הבית. ואם אכן כך הדבר, מסתבר שיש לתלות זאת בעובדה שקיומה של מצוות הקהל כלשונה, כלומר קריאת כל התורה ביום אחד פעם בשבע שנים ('תקרא את התורה הזאת...') איננו פשוט כלל.

לא רחוק לשער כי בשל כך, וכדי למלא היטב את הייעוד הלימודי שנקבע למצווה בתורה - 'למען ישמעו ולמען ילמדו... ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת' - התפתחה לצדה של הקריאה החד-פעמית במעמד הקהל, מערכת של קריאה רצופה בתורה במנות קצובות. מערכת זו הייתה פרושה באופן טבעי על פני שבתות שבע השנים שבין מעמד הקהל אחד למשנהו.¹¹

המנהג הבבלי החד-שנתי עשוי גם הוא לקבל את פשרו לפי מה שהעלינו כאן. מנהג זה הוא אחיו של המנהג השבע-שנתי, וכמוהו נולד ממצוות הקהל הקדומה. אלא שבני בבל, בניגוד לאחיהם שבארץ ישראל, לא שמרו על הזיקה למחזור הקהל השבע-שנתי,¹² ובחרו לערוך את הקריאה בתורה במחזור חד-שנתי סדיר ואחיד לחלוטין. עם זאת הקפידו גם הבבלים לשמור על נקודת האחיזה של שיטת הקריאה הקדומה: כאחיו השבע-שנתי גם המחזור החד-שנתי מתחיל בשבת שאחרי חג הסוכות... יום 'שמחת תורה' של בני בבל הוא אפוא בבואה חד-שנתית של יום הקהל הקדום.

הקישור בין מצוות הקהל לבין התקנה לקרוא בתורה בשבתות כהשלמה לקיום מצוות הקהל יש בו כדי להאיר את דברי הירושלמי (מגילה פ"ד ה"א):

משה התקין את ישראל שיהו קורין בתורה בשבתות...¹³

ייחוס תקנת הקריאה בשבתות השנה למשה רבנו מתאים מאוד, אם אכן נועדה תקנה זו ללוות ולהשלים את המצווה האחרונה שציווה משה את ישראל בנאומו הגדול, בעת שהשלים את כתיבת ספר התורה ומסרו לישראל.

לא בימי רבנותו של האדר"ת וגם לא בימי רבנותו של חתנו הראי"ה קוק זצ"ל.

קריאתו של האדר"ת לעשות זכר להקהל נתממשה לראשונה בשנת תש"ו בירושלים, בו דרש הרי"א הרצוג במעמד הקהל שנערך בבית הכנסת ישורון, ולאחריו צעדו עולי הרגל שנאספו למעמד אל הכותל המערבי, ובראשם הרבנים הראשיים.

שנת הקהל הבאה - תשי"ג - הייתה כבר לאחר קום המדינה, כשירושלים הייתה חצויה.

מעמד זכר להקהל נערך אז בראש הר ציון בהנהגת הרבנים הראשיים הרצוג ועוזיאל. ובדרך זו נערכו המעמדים הבאים עד שנת תשכ"ז.

בסוכות תשל"ד חל מועד הקהל לראשונה לאחר שחרור ירושלים והר הבית. נערכו הכנות לקיום מעמד זכר להקהל ברחבת הכותל המערבי, אך ביום הכיפורים של אותה שנה פרצה מלחמת יום הכיפורים והביאה לביטול הכינוס. בשנים הבאות, נערכו מעמדים אלו ברחבת הכותל המערבי, והגדול מכולם התקיים בשנת תשמ"ח.

הסקירה הנ"ל היא על פי הספר הקהל, בו סוקר הרב יהודה זולדן את תולדות עשיית זכר להקהל מאז האדר"ת ועד ימינו (עמ' 653-678).

ועדיין ניצבת בפנינו השאלה: מדוע לא תיקנו חז"ל תקנה שתזכיר את מצוות הקהל לאחר החורבן? בסעיפים הבאים תתברר הסברה שמצוות הקהל הטביעה חותם עמוק על מנהגי ישראל ואורחות חייו מאז ימי הבית ועד ימינו.

קריאת התורה בשבתות השנה ומצוות הקהל

הבדלים רבים הבדילו בימי קדם בין מנהגיהם של בני בבל לבין אלו של בני ארץ ישראל. למרות הזיקה ההדדית בין שתי הקהילות הללו, הייתה ההתפתחות הפנימית של החיים הדתיים שונה בכל קהילה, והדבר בא לידי ביטוי הן בחיי הפרט והן בחיי בית הכנסת.

אחד ההבדלים הבולטים בין המנהג הבבלי לבין זה הארצישראלי הוא בעניין קריאת התורה.

התלמוד הבבלי מעיד מפורשות (מגילה כט ע"ב):

בני מערבא מסקי לאורייתא בתלת שנין [בני ארץ ישראל מסיימים את התורה בשלוש שנים].

והנה, בחיבור מתקופת הגאונים - 'החילוקים שבין אנשי מזרח ובני ארץ ישראל' - אנו מוצאים עדות שונה במקצת על מנהגם של בני ארץ ישראל (מהדורת מרגליות עמ' 88):

אנשי מזרח [בני בבל] עושין שמחת תורה בכל שנה, ובני ארץ ישראל - לשלוש שנים ומחצה.

במאמרו "סדרי קריאת התורה בארץ ישראל: עיון מיוחדש" (תרביץ סז, תשנ"ח, עמ' 167-187) מוכיח פרופ' שלמה נאה שמנהג הקריאה הארצישראלי היה אחוז במועדים קבועים בלוח השנה, והוא היה בנוי משני מחזורי קריאה שהקיפו יחד שבע שנים - מחזור שמיטה אחד. וכמובן המועד בו אמור מחזור הקריאה של שבע השנים להסתיים הוא מעמד הקהל בחג הסוכות.

כלומר מחזור הקריאה בן שבע השנים נועד אפוא להסתיים, כאחיו החד-שנתי, ביום שלאחר חג הסוכות, הוא יום 'שמחת תורה'.

פרופ' נאה ובעקבותיו הרב אלחנן סמט מציע ששני המנהגים נגזרים מאותה פרשה שבתורה שבה מצווה משה

¹¹ בכך מסביר נאה את הצמצום שיש בקריאת המלך בהקהל: "לפי המשנה היו קוראין ביום זה פרשות נבחרות מספר דברים. הפרשות הנקראות לפי המשנה הן רק חלק קטן מספר דברים... הדעת נותנת שמבחר כזה של פרקי קריאה יכול להיות הגיוני רק בזמן שנוהגת מערכת מסודרת ורצופה של קריאה ולימוד בתורה, מערכת המקיפה את התורה כולה. במצב זה... אפשר להסתפק בקריאת הפרשות הרעיוניות המרכזיות של ספר דברים".

¹² אולי בגלל ריחוקם ממקום קיומה של מצוות הקהל, בירושלים ובמקדש, התפתח אצל בני בבל מנהג קריאה בתורה שונה מזה שהיה לבני ארץ ישראל, שהיו קשורים יותר לזיכרון מעמד הקהל.

¹³ דברי הירושלמי הללו שימשו מקור לדברי הרמב"ם בהלכות תפילה פ"ב ה"א "משה רבנו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת", וראה בכסף משנה שם. אמנם בירושלמי קשרו תקנה זו בתקנת הקריאה בשאר מועדי השנה וסמכו זאת לפסוק "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל", אולם אין בכך סתירה לטעם המיוחד לקריאה בשבת, שהרי אין קורין בה מעניינו של יום כמו בשאר המועדים.